DESPRE SEMANTIC ŞI CONCEPTUAL

Nina ZGARDAN

Abstract

Semantics has always been a cause of trouble for both linguists and philosophers. The author of this text is considering the relationship of semantics with concepts, topic also dealt with by L. Depecker. Is it necessary to separate the significant from the concept? What would be the best time to do it during the analysis? Where is the border line between these two items - the significant and the concept? What theoretical and practical advantages would there be?

Keywords: semantics, significant, concept, synonymy, terminology

Despre principiile teoriei clasice ale terminologiei şi lacunele acesteia s-a scris mult în ultimele decenii. Aceste principii orientate spre conceptual excludeau din start alte modalităţi de studiere a terminologiilor. Aşa se face că, până nu demult, rămâneau pe dinafară aspecte importante cum ar fi funcţionarea termenilor în text şi interpretarea lor lexico-semantică, abordarea socio-comunicativă şi diacronică, studierea nivelurilor de limbă în terminologie şi tratarea sinonimiei / polisemiei / omonimiei terminologice etc.

În ultimii ani, prin efortul terminologiilor de orientare nouă (L. Depecker, Ph. Thoiron, M. T. Cabre, F. Gaudin, M. L. Slodzian, S. Gentilhomme, C. Boisson ş.a.), terminologia clasicăconceptuală devine lingvistică, descriptivă, textuală. Şi este în firea lucrurilor să fie aşa, deoarece termenii nu constituie o clasă aparte în lexicul unei limbi, ci un subansamblu al acesteia (1). Şi cuvintele, şi termenii sunt unităţi lexicale care fac parte din aceleaşi clase funcţionale, au acelaşi „comportament" morfosintactic şi se supun aceloraşi procedee tradiţionale de formare. Însă cel mai important lucru constă în faptul că aceste unităţi lingvistice - termenul şi cuvântul - îşi dezvăluie potenţele semantice în toată plenitudinea doar în text şi situaţii de comunicare. De aceea împărtăşim, de exemplu, punctul de vedere al lui M. T. Cabré şi credem că unităţile terminologice şi cele din lexicul general pot fi studiate după aceleaşi modele şi tehnici lingvistice de cercetare (Cabré, 2000: 20-40).

Tratarea textuală a terminologiilor a scos la lumină fenomenul variabilităţii terminologice şi cel al variabilităţii semantice care anihilează postulatul dogmatic: **un termen – un sens** (2). Însă, chiar dacă pledează pentru o abordare textuală a terminologiilor, specialiştii văd în mod diferit perspectiva cercetărilor legate de semantic. M. L. Slodzian, bunăoară, optează pentru o reinterpretare a conceptelor ca pe nişte semnificate normate de

BDD-A3016 © 2009 Universitatea Petru Maior
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:43:07 UTC)

practicile discursive şi cognitive, iar L. Depecker consideră că, în terminologie, importante sunt cercetările orientate spre raportul semn – semnificat – concept şi separarea acestuia de semnificat în procesul de analiză (2000). Deşi diferite, opţiunile cercetătorilor merită toată atenţia, deoarece se readuce în discuţie cea mai spinoasă problemă a lingvisticii, dar şi a filozofiei - cea a relației semanticului cu extralingvisticul. Relaţia semanticului cu realitatea în toat complexitatea acesteia ridic multe probleme. Specialiştii se întreabă, de exemplu, dacă extralingvisticul se încadrează în domeniul semantic sau în ce măsură este implicată dimensiunea referențială în formarea sensului, la ce nivel şi în ce mod se produce legătura sensului cu referentul etc. (Kleiber, 1999: 15-52). De exemplu, G. Kleiber ne îndeamnă să ne întrebăm dacă raportarea la extralingvistic trebuie sau nu integrată în analiza lingvistică postulând mai apoi că: „le sens est, au moins partiellement, tourné vers la référence, autrement dit, doit être décrit en termes qui préparent ou prédisent la référence" (Kleiber, 1999: 31). Autorul este de părere că trebuie a fi separat sensul de referent în procesul de cercetare. Necesitatea separării, susţine Kleiber, este evidentă în cazul în care există expresii nesinonimice, dar care fac trimitere la unul şi acelaşi referent. În susţinerea punctului său de vedere, Kleiber reia următoarele exemple, devenite deja clasice – *Le vainqueur d'Austerlitz* şi *Le vaincu de Waterloo* - care au acelaşi referent: *Napoleon*. Dacă expresiile lingvistice *Învingătorul de la Austerlitz* şi *Învinsul de la Waterloo* ajung să aibă acelaşi referent e pentru c ele pun nişte „conditions de vérité", explică G. Kleiber. *Napoleon* a fost şi învingătorul în bătălia de la Austerlitz şi învinsul în cea de la Waterloo. Deci sensul se branşează la realitate prin intermediul unor condiţii cerute de situaţie pentru ca (sensul) să fie fixat de o expresie lingvistică. Cu alte cuvinte, sensul trebuie descris ca pe o entitate care pregăteşte sau prezice referentul.

Influențat, desigur, de raționamentele filozofice din secolul trecut conform cărora sensul este autonom față de realitate, G. Kleiber îşi intitulează o parte din lucrarea indicată în felul următor: „Sens et référence: un couple à séparer" („Sensul şi referinţa: o pereche de separat") (Kleiber, 1999: 28-29). Pe parcurs însă, lingvistul demonstrează contrariul şi recomandă semanticienilor să nu le fie frică de extralingvistic, să țină cont de tipurile de sens şi de modul în care se produce legătura acestuia cu realitatea (3).

Trebuie menționat că multe din discuțiile purtate de specialişti sunt provocate de tendința de a demonstra specificitatea termenilor în raport cu unităţile lexicale din limbajul comun. Unii terminologi atribuie termenilor o semantică referențială, adică sensul lor este format doar din concept. Aceasta ar însemna că termenii nu ar face parte din limba naturală, nu ar funcționa la fel ca şi cuvintele în diferite contexte discursive şi sociale, nu ar fi şi ei expuşi la modificări semantice şi, finalmente, ar trebui să acceptăm că în sensul termenilor ar lipsi semanticul, iar în unităţile din limba comună nu ar mai exista conceptualul În lucrările mai recente, această excludere fie a semanticului, fie a conceptualului din sensul unităţilor

BDD-A3016 © 2009 Universitatea Petru Maior
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:43:07 UTC)

lexicale este combătută cu timiditate. L. Depecker ,de exemplu, acceptă existența conceptualului şi a semanticului în sensul unităților terminologice, însă susține că, la nivel de analiză, este necesară separarea conceptului de semnificat. Cercetătorul consideră că această delimitare va avea o importanţă fundamentală pentru terminologie, odată ce va deveni o disciplină care ar trata atât conceptul, cât şi semnul luat în integritatea sa. Astfel s-ar putea descoperi noi fenomene lingvistice şi cognitive şi am restitui semnului, dar si conceptului ceea ce le aparține fiecăruia cu adevărat (2000: 119). L. Depecker vrea să demonstreze necoincidența conceptului cu semnificatul pornind de la principiul că termenul este format din „désignation et concept". În susţinerea postulatului său, conform căruia există diferenţă între semnificat şi concept şi că acesta nu se rezumă la semnificat, autorul compară structura conceptuală cu cea semantică, folosind exemple din limbile franceză şi engleză. Faptul că, pentru acelaşi concept, ambele limbi folosesc semne lingvistice diferite, care, la rândul lor, exprimă semnificate diferite, constituie pentru cercetător un argument plauzibil în favoarea distincţiei conceptului de semnificat. Dar şi descrierea relaţiei hiperonim – hiponim deschide, după cum afirmă Depecker, calea spre stabilirea deosebirii dintre concept şi semnificat, prin care se poate demonstra că semnificatele nu numai că nu descriu la fel conceptele, dar nici nu le decupează la fel (2000: 98). Autorul aduce următoarele exemple din engleză şi franceză:

„Hiperonimul: ***watercourse*** – hiponimul: ***river***"

„Hiperonimul: ***cours d'eau*** – hiponimele: ***fleuve*** şi ***rivière***"

La nivel de hiperonimie, se observă în ambele limbi coincidența între concept şi semnificat, însă, la nivel de hiponimie, conceptului **river** îi revin două semnificate şi deci două concepte în limba franceză – ***fleuve*** şi ***rivière***, ceea ce înseamnă, după Depecker, că, pe de o parte, există diferența între concept şi semnificat, iar, pe de altă parte, conceptul nu se rezumă la semnificat. În caz contrar, susține autorul, decalajul dintre semnificatele celor două limbi nu ar exista. Dacă ar fi să acceptăm acest punct de vedere al lui Depecker, ar trebui să admitem şi ipoteza că niciunul din semnificatele ***fleuve – rivière*** nu ar avea o formă lingvistică corespunzătoare şi un concept corespunzător bine definit în limba engleză.

Chiar dacă în limba engleză nu există forme lingvistice care ar indica diferența dintre *râu mare* şi *râu mic,* aceste fragmente ale realităţii există şi ele se categorizează sub formă de concepte pe baza unor caracteristici fundamentale *apă* / *curgătoare* / *permanent* / *se varsă* la care putem adăuga şi altele de suprafață *(mic, mare)* care, în mod real, aparţin obiectului într-o situație concretă (2000:108). Dacă plecăm de la realitatea lingvistică franceză, unde există două unități *fleuve* şi *rivière* – nu putem afirma că, la nivel de concept şi semnificat, nu ar exista echivalente în limba engleză. Pe baza conceptului *river*, se poate forma un concept complex prin asocierea unor trăsături de suprafață în baza percepţiilor spontane, empirice care

BDD-A3016 © 2009 Universitatea Petru Maior
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:43:07 UTC)

facilitează trimiterea la un obiect concret într-o situaţie concretă prin mijloace lingvistice suplimentare – *big river* pentru *fleuve* şi *little river* pentru *rivière* – menite să lichideze nişte goluri de ordin lingvistic şi conceptual. Elementele b*ig* şi *little* contribuie la elaborarea semnificatului şi precizarea conceptului. Procedeul este comod, deoarece adjectivele, îndeosebi cele primare, graţie bogăţiei de valenţe, pot funcţiona ca specificatori contextuali care corelează cu delimitarea obiectelor din aceeaşi specie în subspecii caracterizate din diferite puncte de vedere (mărime, caracter, adevăr etc.). Trebuie menţionat că şi L. Depecker aminteşte acest procedeu (2000: 100; 102) atunci când vorbeşte în lucrarea sa de termenul *bateau* (*vapor, navă*) a cărui definiţie lingvistică ar demonstra coincidenţa conceptului cu semnificatul. Prin această afirmaţie, autorul sugerează că semnificatul îşi însuşeşte conceptul, îl integrează în structura sa semic. Ele ar coincide şi în cazul în care s-ar crea termenul *bateau intérieur* pentru *navigaţie interioar*, dac semnificatul ar asimila integral caracterele conceptului sub form de seme, mai afirma L. Depecker. În asemenea situaţie, ne întrebam cum rămâne cu ipoteza, formulat chiar de el, conform căreia conceptual nu se rezumă la semnificat din cauza ambiguităţii, instabilităţii şi exuberanţei acestuia din urmă?

Pentru a demonstra că nu trebuie să confundăm conceptul cu semnificatul, L. Depecker recurge la analiza comparată a definiţilor unui semn lingvistic afirmând *a priori* că definiţia din dicţionarele de limbă descrie, în majoritatea cazurilor, semnificatul, iar cea din dicţionarele de specialitate - conceptul.

În continuare, vom proceda şi noi la o analiză a două definiţii, una lexicografică şi alta – terminografică a termenului ***aer.***

Definiţie lexicografică

1. AER *Amestec de gaze care formează straturile inferioare ale atmosferei cuprinzând componenţii permanenţi* *(oxigen ,azot, gaze rare, dioxid de carbon), componenţi variabili (vapori de apă şi praf conţinând substanţe minerale, cărbune, polen, microorganisme), componenţi accidentali cu caracter local (hidrogen sulfurat şi amoniac în locurile în care putrezesc resturi organice, monoxid de carbon şi dioxid de sulf în zonele puternic industrializate).*

Definiţie terminografică

2. AER *Amestec de gaze care constituie atmosfera Pământului**: în accepţie tehnică , amestecul de gaze definit ca mai înainte este folosit în scopuri tehnice (în camere de ardere ale motorului etc.) sau biologie(ventilaţie etc.).*

AER *secundar*. *Aer introdus în spaţiul de combustie pentru reglarea temperaturii proceselor de ardere şi uneori pentru arderea particulelor de combustibil şi a produselor de ardere incomplet oxidate în zona principală de ardere.*

BDD-A3016 © 2009 Universitatea Petru Maior
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:43:07 UTC)

AER *condiţionat* etc.

Pentru a crea o imagine de ansamblu, vom mai adăuga că, în dicţionarul lexicografic, la acest articol, mai sunt incluşi şi alţi termeni formaţi din cuvântul-cheie şi diferite elemente explicative: *aer lichid, aer comprimat, aer condiţionat*, în total 6 unităţi, după care urmează alte accepţiuni ale lexemului ***aer*** - *atmosferă, văzduh; climă, climat; înfăţişare, aspect, mină* - care îşi găsesc expresia lingvistică prin axa intensiunii pe baza unor seme denotative caracteristice: *aer viciat, aer proaspăt, aer polar etc.*

În dicţionarul terminologic, după definiţia termenului-cheie ***aer*** urmează alţi 14 termeni: *aer de baleiaj, aer de combustie, aer primar, aer secundar, aer condiţionat* etc., toţi fiind la intrări separate.

Din definiţiile de mai sus, putem observa că cea lexicografică corespunde cu cea terminologică doar până în momentul în care încep detalierile compoziţiei şi utilizării aerului. La nivelul acestei porţiuni, structura conceptuală a termenului se regăseşte în cea semic şi *vice versa*. În cazul acesta, mai putem noi oare afirma că diferenţa dintre descrierea lexicografică şi cea terminografică este de natură doar conceptuală?

Dacă pornim de la principiul că termenii fac parte din lexicul unei limbi şi că în tratarea lor se aplică aceleaşi metode lingvistice de cercetare, ne întrebăm dacă nu se insistă în mod exagerat asupra diferenţei dintre definiţia lexicografică şi cea terminografică. Diferenţa ar fi mai degrabă una de suprafaţă: în dicţionarele de specialitate definiţiile termenilor derivaţi din termenul-cheie se dau ca intrări separate de parcă nu ar reprezenta un micro-sistem de elemente între care exista relaţii strânse(corelări semantice).

Ni se pare discutabilă şi teza conform căreia ruptura dintre concept şi semnificat se produce pe deplin în momentul în care acesta din urmă îşi arată exuberanţa. Graţie eflorescenţei semnificatului şi a instabilităţii acestuia au loc schimbări atât cantitative, cât şi calitative, despre care, credem, nu se poate spune că nu mai au nimic comun cu conceptualul, că acesta nu se mai intersectează cu semanticul sau că n-ar mai exista corespondenţe între semele lingvistice şi trăsăturile conceptuale.

Este important să amintim că, pe lângă reflectarea, abstractizarea şi categorizarea obiectelor şi fenomenelor realităţii, conceptele mai reflectă şi procesul schimbărilor care au loc permanent. Conceptele nu sunt imuabile. Ele se modifică, trec unele în altele, evoluează. În caz contrar, ele nu ar reflecta adecvat realitatea.

Conceptele cristalizează cunoştinţele şi practicele din activitatea umană din care pot deriva noi concepte ale căror definiţii se vor face prin extensiune (***aer*** – *amestec de gaze care constituie atmosfera Pământului*) sau prin intensiune (***aer comprimat*** – aer *produs de compresoare,*

BDD-A3016 © 2009 Universitatea Petru Maior
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:43:07 UTC)

la presiuni de la câțiva bari până la sute de bari). Observația e pertinentă doar dacă urmărim cu atenție ambele definiții ale lexemului ***aer***.

NOTE:

1. Mai vezi: L'Homme, M.C., *La terminologie: Principes et techniques*. Les Presses de l'Université de Montréal, 2004, p.33

2. Noi am abordat acest subiect şi cu alte ocazii. Vezi, de exemplu, N. Zgardan, A. Vartic „Terminologia între dogme şi realitate" în *Lucrările primului simpozion internaţional de lingvistică* (Bucureşti, 13-14 noiembrie) 2007, p. 241-248. sau: „De la terminologia acontextuală la cea contextuală" în *Pro – Active partnership in creativity for next generation. Presses internationales polytechniques*, Braşov, 2007, pp. 851-852

3. Despre multitudinea de probleme legate de semnificat / concept şi relaţiile dintre aceste două entităţi - Vezi: H. Béjoint, Ph. Thoiron „*Le sens des termes",* în *Le sens en terminologie,* Presses universitaires de Lyon, 2000, p. 8 – 11.

4. Despre efectele autonomizării sensului, vezi, de exemplu: Björn Larsson, „*Le sens commun ou la sémantique comme science de l'intersubjectivité humaine*" în *Langages* nr. 170, 2008, pp. 28-40. Autorul afirmă că separarea sensului de realitate a dus, pe de o parte, la incapacitatea lingvisticii de a explica în ce mod are loc trimiterea la realitate cu ajutorul limbajului, iar, pe de altă parte, a făcut ca statutul ontologic al sensului să devină unul din cele mai precare, lăsând în aşa fel cale deschisă pentru subiectivism şi relativism.

BIBLIOGRAFIE:

Béjoint, H. ; Thoiron, Ph., „Le sens des termes" în *Le sens en terminologie,* Presses universitaires de Lyon, 2000, pp. 8 – 11.

Cabré, M.T., „Sur la représentation mentale de concepts: base pour une tentative de modélisation" în *Le sens en terminologie*, Presse universitaire de Lyon, 2000, pp. 20 – 40

Depecker, L., „Le signe entre signifié et concept" în *Le sens en terminologie*, Presses universitaires de Lyon, 2000, pp. 86 – 127

Kleiber, G., „Du sens. En général et en particulier", în *Problèmes de sémantique. La polysémie en question*, Presses universitaires du Septentrion, Paris, 1999

Larsson, B., „Le sens commun ou la sémantique comme science de l'intersubjectivité humaine" în *Langages*, nr. 170, 2008, pp. 28-40

L'Homme, M.C., *La terminologie: Principes et techniques,* Les Presses de l'Université de Montréal, 2004, 278 p

BDD-A3016 © 2009 Universitatea Petru Maior
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:43:07 UTC)

Slodzian, M.L., „L'émergence d'une terminologie textuelle", în *Citato loco*.

Zgardan, N.; Vartic, A., „Terminologia între dogme şi realitate", în *Lucrările primului simpozion internaţional de lingvistică* (Bucureşti, 13-14 noiembrie) 2007, pp. 241-248

Zgardan, N., „De la terminologia acontextuală la cea contextuală" în *Pro – Active partnership in creativity for next generation*, Presses internationales polytechniques, Braşov, 2007, pp.851-852

BDD-A3016 © 2009 Universitatea Petru Maior
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:43:07 UTC)